ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΟΥ, δ.Φ.
Ἐπιμελητοῦ τοῦ Σπουδαστηρίου Γλωσσολογίας

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ ΥΠΟΒΑΘΡΟΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ

Συμβολὴ εἰς τὴν σημειολογίαν

«Ὅλη ἡ τέχνη τοῦ δημιουργοῦ εἶναι νὰ στριγμώνει μαγικὰ μέσα στὰ γράμματα τοῦ ἀλφάβητου ἀνθρώπινη οὐσία· κι ὅλη ἡ τέχνη τοῦ ἀναγνώστη εἶναι ν' ἀνοίγει τὶς μαγικὲς αὐτὲς παγίδες καὶ νὰ λεφτερώνει τὸ φλογερὸ ἢ γλυκότατο περιεχόμενό τους».

Ν. Καζαντζάκης (Ταξιδεύοντας - Ἀγγλία).

1. Ἡ θέσις τῆς ὀρθογραφίας εἰς τὴν σύγχρονον γλωσσολογικὴν ἔρευναν *.

Ἡ σκοπιά, ἀφ' ἧς ἐξετάζεται ἐνταῦθα ἡ θέσις τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἐν τῇ γλωσσικῇ θεωρίᾳ, τοποθετεῖται εἰς τὰ πλαίσια τῆς σημειακῆς θεωρήσεως τῆς γλώσσης. Αὕτη ἀποτελεῖ τὸ θεωρητικὸν ὑπόβαθρον μεγάλου μέρους τῆς εὐρωπαϊκῆς δομικῆς γλωσσολογίας (Saussure, Martinet, Hjelmslev, Σχολὴ τῆς Πράγας κ.ἄ.) [1] καὶ συνιστᾷ ἕνα τῶν κυρίων τρόπων προσπελάσεως τῆς γλώσσης ἀπὸ συγχρονικῆς πλευρᾶς.

Ἡ σύγχρονος γλωσσολογία δὲν ἔχει ἀτυχῶς μελετήσει κατὰ τρόπον ἐπαρκῆ τὴν θέσιν τῆς ὀρθογραφίας, καὶ δὴ καὶ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γλώσσης. Ἡ παλαιοτέρα παρατήρησις τοῦ J. Vachek (1945 - 49, 93), ἐπιφανοῦς γλωσσολόγου, μέλους τῆς Σχολῆς τῆς Πράγας, ὅτι «ἡ μελέτη τῶν συγκεκριμένων γραφῶν καὶ τῶν συγκεκριμένων γραφομένων γλωσσῶν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐρεύνης τῆς θεωρίας τῆς γραφῆς καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσης εὑρίσκονται εἰσέτι εἰς νηπιακὴν κατάστασιν» ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύῃ καὶ σήμερον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς. Πέρα ὡρισμένων μελετῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχουν αἱ πραγματεῖαι τῶν Pulgram (1951, 1965), Vachek (1939, 1945 - 49, 1959) καὶ Alarcos Llorach

---

* Σύμβολα:
[ ] φωνητικὴ ἀπόδοσις
/ / φωνολογικὴ ἀπόδοσις
⟨ ⟩ ὀρθογραφικὴ ἀπόδοσις

1. Πβ. Μπαμπινιώτην: 1972α.

(1968), ἡ θεωρητικὴ πλευρὰ τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος τῆς γλώσσης ἔχει παραμεληθῆ.

Τοῦτο ὀφείλεται βασικῶς εἰς τὸ ὅτι οἱ γλωσσολόγοι τῆς εὐρωπαϊκῆς δομολογικῆς Σχολῆς («στρουκτουραλισταί»), μὲ πρῶτον διδάξαντα τὸν Saussure (1916), ἀπέβλεψαν — τὸ μὲν διὰ θεωρητικούς, κυρίως, λόγους, τὸ δὲ ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν κρατοῦσαν τότε κατεύθυνσιν τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης — εἰς τὸ νὰ ἀπαλλάξουν τὴν γλωσσολογικὴν ἔρευναν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς γραπτῆς γλωσσικῆς παραδόσεως. Ἡ μελέτη τῆς γλώσσης τῶν γραπτῶν κειμένων ἀπετέλεσε τὸ κύριον μέλημα τῆς μέχρι τῆς Σχολῆς τῆς Πράγας καὶ τοῦ Saussure κρατούσης ἱστορικῆς - συγκριτικῆς γλωσσολογίας, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἐβασίσθη ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ τῶν «νεκρῶν» καλουμένων γλωσσῶν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν τὰ γραπτὰ κείμενα — ὅθεν καὶ τὰ προβλήματα γραφῆς καὶ ὀρθογραφίας — εἶχον κατ' ἀνάγκην πρωτεύουσαν θέσιν. Ἀντιθέτως, ἡ δομολογικὴ ἔρευνα τῆς γλώσσης μετεκίνησε τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ περιώρισε τοῦτο μόνον εἰς τὸν *λόγον* (parole, speech) καὶ τὴν ἐσωτερικήν, συστηματικὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ, τὴν *γλῶσσαν* (langue, language), τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ μίαν μορφὴν πραγματώσεως. Τοῦτο ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τῆς ἀμερικανικῆς δομολογίας (american structuralism ἢ «taxonomic linguistics»), ἥτις κατὰ τὴν σπουδὴν τῆς δομῆς τῆς γλώσσης ἐβασίσθη κατὰ πολὺ εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ ἀνάλυσιν διαφόρων ἰθαγενῶν («ἰνδιάνικων») γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι κυρίως προσιταὶ μόνον διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Οὕτω, λοιπόν, ἡ ἐπιστημονικὴ γλωσσολογικὴ ἔρευνα ἀπερροφήθη κυρίως ἀπὸ τὰ ποικίλα προβλήματα τῆς σπουδῆς τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῶν συστημάτων τῆς γλώσσης (langue), παραμεληθείσης τῆς ἐρεύνης τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραφικὴν παράστασιν αὐτοῦ (γραφὴν - ὀρθογραφίαν), ἥτις ἐθεωρήθη ὡς καθαρῶς τεχνικὸν θέμα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι εἰς τὸ κυριαρχοῦν σήμερον ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐπιστήμῃ ὑπόδειγμα ἑρμηνείας καὶ περιγραφῆς τῆς γλώσσης, τὸ γνωστὸν ὡς *γενετικὴ - μετασχηματιστικὴ γραμματική*, τὸ πρόβλημα τῆς γραφηματικῆς - ὀρθογραφικῆς διαρθρώσεως τῆς γλώσσης ἀγνοεῖται συστηματικῶς [1]. Ἐν τούτοις, εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς γλώσσας ἀποδιδομένας εἰς τὸν

---

1. Ἐλάχισται, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, μνεῖαι τῆς ὀρθογραφίας γίνονται λ.χ. εἰς τὸ ἔργον τῶν Chomsky N. - Halle M.: The sound pattern of English (New York, 1968), κυρίως πρὸς προβολὴν περιπτώσεων, καθ' ἃς φωνολογικὴ καί/ἢ φωνητικὴ δομὴ καὶ γραφικὴ (ὀρθογραφικὴ) παράστασις συμπίπτουν. Εἶναι χαρακτηριστικὸς δὲ ὁ «ἀφορισμὸς» τῆς γραφῆς - ὀρθογραφίας, τὸν ὁποῖον διετύπωσεν εἷς τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς μετασχηματιστικῆς γραμματικῆς, ὁ P. Postal: «Τὰ συστήματα γραφῆς εἶναι ἄνευ ἐξαιρέσεως παρασιτικὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης· εἶναι ἀπόπειραι (συχνὰ μᾶλλον κακαὶ ἀπόπειραι) παραστάσεως ὡρισμένων πλευρῶν τῆς γλωσσικῆς δομῆς, συνήθως δὲ τῆς φωνο-

γραπτὸν λόγον διὰ τῆς καλουμένης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ γραφηματικοῦ συστήματος μὴ καθαρῶς φωνολογικοῦ (ἢ φωνητικοῦ) χαρακτῆρος ἡ γραφηματικὴ δομὴ τῶν στοιχείων τῆς γλώσσης δὲν εἶναι δυνατὸν νά εἶναι τελείως ἄσχετος πρὸς τὴν φωνολογικὴν καὶ τὴν σημασιολογικὴν δομὴν αὐτῶν. Εἶναι πλέον γνωστὸν (Vachek 1945 - 49, Bazell 1956, Pulgram 1965) ὅτι τὸ γράφημα, ἡ ἐλαχίστη μονὰς τοῦ γραφηματικοῦ (ὀρθογραφικοῦ) ἐπιπέδου τῆς γλώσσης, ἔχει ὄχι μόνον φωνολογικὴν — ὡς εἶναι φυσικὸν — συνάφειαν, ἀλλὰ καὶ μορφηματικήν. Ἡ γραφηματικὴ λ.χ. διαδοχὴ (ἡ ὀρθογραφικὴ παράστασις) *-ed* τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἶναι μορφηματικῆς ἐξαρτήσεως ἀπόδοσις, τ.ἔ. ἀποτελεῖ παγίαν μορφὴν γραφικῆς παραστάσεως τοῦ μορφήματος «παρελθὼν χρόνος» καὶ/ἢ «παθητικὴ μετοχή», ἀσχέτως τῆς φωνολογικῆς πραγματώσεώς του εἰς τὰ διάφορα περιβάλλοντα:

(1) ⟨*walk-ed*⟩ [wɔk-d], ⟨*want-ed*⟩ [wɔnt-id], ⟨*pass-ed*⟩ [pa:s-t].

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ προκειμένη θεώρησις τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας εἶναι σημειακῆς μορφῆς. Ἡ θεώρησις αὕτη ἐβασίσθη ἐπὶ τῆς ἑξῆς ἀρχῆς: Εἰς τὴν θεωρίαν παντὸς ὑποδείγματος περιγραφῆς τῆς γλώσσης — συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς μετασχηματιστικῆς γραμματικῆς — λαμβάνεται ἐξ ἀνάγκης ὡς βάσις ὁ σημειακὸς χαρακτὴρ αὐτῆς, ἤτοι ἡ παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ γλῶσσα συνίσταται, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἐκ συνδυασμῶν σημασίας (περιεχομένου) καὶ μορφῆς (φθόγγων), ἤτοι ἐκ δύο μερῶν μὴ αἰτιολογικῆς (ἀλλὰ συμβατικῆς) σχέσεως πρὸς ἄλληλα. Τόσον λ.χ. τὸ λεξικὸν τῆς «βάσεως» τῆς μετασχηματιστικῆς γραμματικῆς (κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Chomsky, 1965) [1], ὅσον καὶ ὁ πυρὴν τοῦ ὑποδείγματος τῆς *γλωσσηματικῆς* θεωρίας τοῦ Hjelmslev [2] — διὰ νὰ μνημονεύσωμεν δύο μᾶλλον διαφερούσας μεταξύ των καὶ γενικώτερον ἀποδεκτὰς θέσεις — ἀποτελοῦνται, εἰς τὴν οὐσίαν, ἀπὸ τοιούτους σημειακοὺς συνδυασμούς. Ἐκ τούτου ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, ποίαν θέσιν καταλαμβάνει εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γλώσσης ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία, ἐντασσομένη εἰδικώτερον εἰς τὰ πλαίσια τῆς περὶ τοῦ γλωσσικοῦ σημείου θεωρίας τοῦ Saussure [3].

Ἡ ἐνταῦθα ἐπιχειρουμένη προσπέλασις τῆς θεωρητικῆς βάσεως τῆς

λογικῆς». [Epilogue ἐν Jacobs R.-Rosenbaum P.: English transformational grammar, σ. 287 (Waltham, Mass. 1968)].

1. Πβ. Μπαμπινιώτην: 1972α, 49 κ.ἑξ.

2. Αὕτη στηρίζεται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν δύο βασικῶν ἐπιπέδων δομῆς τῆς γλώσσης: τοῦ *περιεχομένου* (content plane) καὶ τῆς *ἐκφράσεως* (expression plane), ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ἡ καθόλου ὀργάνωσις καὶ ἀνάλυσις τῶν ἐλαχίστων στοιχείων (τῶν «γλωσσημάτων») τῆς γλώσσης. Πβ. Μπαμπινιώτην: 1972α, 29 κ.ἑξ.

3. Saussure: 1916, 99 κ.ἑξ.

ἱστορικῆς ὀρθογραφίας εἶναι, ὡς θὰ φανῇ κατωτέρω, νοησιαρχικοῦ (mentalistic) χαρακτῆρος. Συμφώνως πρὸς τὴν γενικὴν περὶ γλωσσικοῦ σημείου θεωρίαν, τὸ γλωσσικὸν σημεῖον εἶναι κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς αὐτοῦ ψυχική, ἐσωτερικὴ ὀντότης (βλ. κατωτ.). Εἰς τὰ πλαίσια τῆς θεωρίας αὐτῆς ὑποστηρίζεται ἐνταῦθα ἡ θέσις ὅτι διὰ πᾶν γλωσσικὸν σημεῖον, ἀνῆκον εἰς τὸ σημειακὸν σύστημα, τ.ἔ. εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀτόμων ἐξοικειωμένων πρὸς τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα γλώσσης τινός, δέον νὰ δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ ὡρισμένου *«ὀπτικοῦ ἰνδάλματος»* αὐτοῦ. Ἡ συγκεκριμένη, συμβατικῶς ἀποδεκτή, γραφικὴ πραγμάτωσις ἑκάστου σημείου συνιστᾷ τὴν ὀρθογραφίαν αὐτοῦ καὶ εἶναι ἐσωτερικὴ ἐπίσης ὀντότης, ἀποτελοῦσα ἑτέραν, παράλληλον πλευρὰν τοῦ «σημαίνοντος». Κατὰ τὴν θέσιν αὐτήν, ἡ ὀρθογραφικὴ παράστασις τοῦ σημείου εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ πραγματοῦται ἡ ἑτέρα μορφὴ λόγου, ὁ γραπτὸς λόγος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν προφορικόν, ὅστις πραγματοῦται διὰ τῶν φθόγγων. Τὰ *γράμματα* συνιστοῦν τὴν ὑλικὴν ἐν τῷ λόγῳ πραγμάτωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης πλευρᾶς τοῦ σημαίνοντος, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς *«ὀπτικὸν (ἐτυμολογικὸν) ἴνδαλμα»*, καθ' ὃν τρόπον οἱ *φθόγγοι* πραγματώνουν τὴν ἀκουστικὴν πλευρὰν τοῦ σημαίνοντος, τὸ *«ἀκουστικὸν ἴνδαλμα»*. Τὰ γράμματα συνιστοῦν τὸ γραφικὸν (graphic) ἐπίπεδον τοῦ λόγου, ἐνῷ οἱ φθόγγοι τὸ φθογγικὸν ἢ ἠχητικὸν (phonic). Περαιτέρω, τὰ *γράμματα* θεωρούμενα ὡς σύστημα, τ.ἔ. ὡς σύνολον στοιχείων ὡρισμένης μορφῆς εὑρισκομένων εἰς ὡρισμένην σχέσιν πρὸς ἄλληλα, καὶ δὴ καὶ ὡς ἴδιον σύστημα ἀντιθέσεων μὲ φωνολογικὴν καὶ μορφηματικήν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, συνάφειαν, ἀποτελοῦν ὅ,τι καλοῦμεν γράφήματα (graphemes) [1]. Πρόκειται περὶ ἑνὸς συστήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι προϊὸν ἀφαιρέσεως καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ τὸ ἐπίπεδον ἔνθα τοποθετεῖται, καλεῖται *γραφηματικὸν* (graphemic). Τὰ γραφήματα στοιχοῦν ἐν τῷ λόγῳ πρὸς τὰ *φωνήματα* (phonemes), τὸ δὲ γραφηματικὸν ἐπίπεδον πρὸς τὸ *φωνηματικὸν* (phonemic) ἅμα καὶ τὸ *μορφηματικόν*.

Ἡ προτεινομένη εἰσαγωγὴ τῆς ἐννοίας τοῦ «ὀπτικοῦ ἰνδάλματος» εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον τοῦ σημαίνοντος, ἀποτελοῦντος, τρόπον τινά, τὴν *ἰδέαν* τῆς γραφικῆς - ὀρθογραφικῆς πληρώσεως αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ, χαρακτηρίζει αὐτομάτως τὴν ὑποστηριζομένην θέσιν ὡς νοησιαρχικήν. Ἡ τοιαύτη ἀντιμετώπισις τῆς γλώσσης, ὑποχωρήσασα πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τὰ πυρὰ τῆς ἀμερικανικῆς ταξινομικῆς (taxonomic) δομολογίας, ἀπετέλεσε πάντοτε

---

1. *Γράφημα* (grapheme) εἶναι ἡ ἐλαχίστη μονὰς τοῦ γραφηματικοῦ συστήματος, ἡ ἔχουσα διαφοροποιητικὴν ἰσχύν. Διαφέρει τοῦ ἁπλοῦ *γράμματος* ὡς ἐκ τῆς συστηματικῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· τὸ γράφημα δηλονότι θεωρεῖται ὡς μέλος ἰδίου συστήματος ἀντιθέσεων, τοῦ γραφηματικοῦ. Ἡ σχέσις τῶν γραμμάτων πρὸς τὰ γραφήματα εἶναι γενικῶς ὅ,τι ἡ σχέσις τῶν φθόγγων πρὸς τὰ φωνήματα.

τὴν βάσιν ἐρεύνης τῆς εὐρωπαϊκῆς δομολογίας, ἐπανεισαχθεῖσα ἐκ νέου εἰς τὴν καθόλου γλωσσικὴν ἐπιστήμην ὑπὸ τῆς γενετικῆς - μετασχηματιστικῆς γλωσσολογίας. Ὁ γράφων, ὑποστηρίζων τοιαύτην θέσιν, συντάσσεται πρὸς τὴν γενικώτερον σήμερον ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐπιστήμῃ κρατοῦσαν ἄποψιν καθ' ἣν «μόνον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νοησιαρχικῶν ἐννοιῶν εἰς τὰς θεωρίας μας ἐφοδιαζόμεθα πράγματι μὲ τὸν ἐννοιολογικὸν μηχανισμόν, ὅστις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἑρμηνείαν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων εἰς ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν» [1].

2. Γλῶσσα - γραφὴ - ὀρθογραφία.

Πέρα οἱασδήποτε θεωρητικῆς τοποθετήσεως ἔναντι τοῦ θέματος τῆς γλώσσης, τ.ἔ. ἔναντι τῆς ὑφῆς, τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ γραμματικοῦ μηχανισμοῦ αὐτῆς, εἶναι γενικώτερον ἀποδεκτὰ ὅτι: (α) Ἡ γλῶσσα συνιστᾷ κώδικα σημείων ὡρισμένης μορφῆς (τῆς «γλωσσικῆς»), δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνία. (β) Ἡ γλῶσσα, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἀποτελεῖται ἀπὸ ποικίλους συνδυασμοὺς φθόγγων, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν ὡς φορεῖς σημασιῶν. Ἡ γλῶσσα οὕτω δύναται νὰ διακριθῇ εἰς δύο βασικὰ ἐπίπεδα: τὸ ἐπίπεδον τοῦ *περιεχομένου* (ἐννοιῶν/σημασιῶν) καὶ τὸ ἐπίπεδον τῆς *ἐκφράσεως* (μορφῆς) [2], ἐξ ὧν τὸ (β) ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῶν ἀρθρουμένων ἤχων (φθόγγων), οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται εἰς ἑκάστην γλῶσσαν.

Περαιτέρω ἡ ἐπιστημονικὴ (γλωσσολογικὴ) μελέτη τῶν στοιχείων τῆς ἐκφράσεως — ἀπὸ πλευρᾶς φθόγγων — εἶναι διττή: *φωνητικὴ* καὶ *φωνολογική*. Ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ταύτης διακρίσεως παρατηρητέα τὰ ἑξῆς: Ἡ «γλῶσσα» (langue), ἤτοι τὸ ἐσωτερικόν, ἱεραρχικῶς ὠργανωμένον σύστημα ἀντιθέσεων, τὸ ἀποτελοῦν τὸ γραμματικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον κατέχει ὁ ἰθαγενὴς ὁμιλητὴς μιᾶς γλώσσης (langage), ἐμφανίζεται ὡς *λόγος* (parole), τ.ἔ. λαμβάνει τὴν συγκεκριμένην της πραγμάτωσιν, ὑπὸ μορφὴν ἤ χ ω ν. Τὴν ὑλικὴν πλευρὰν τῶν ἤχων αὐτῶν, δηλ. τὰς φυσικὰς ἀρθρωτικὰς καὶ ἀκουστικὰς ἰδιότητας καὶ ποικιλίας τῶν ἤχων μιᾶς γλώσσης, τῶν καλουμένων *φθόγγων*, μελετᾷ ἡ Φ ω ν η τ ι κ ή. Οὕτω λ.χ. ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν ποικιλίας ἐρρίνων φθόγγων, διχειλικοῦ καὶ χειλο-

---

1. J. K a t z: Mentalism in Linguistics. Language 40 (1964), 127. Πβ. καὶ C h o m s k y: 1965, 193 (σημ. 1).

2. Ἡ διμερὴς αὕτη διάκρισις εὑρηται, μεταξὺ ἄλλων, εἰς τὴν σημειακὴν θεωρίαν τοῦ S a u s s u r e (1916), εἰς τὴν γλωσσηματικὴν θεωρίαν τοῦ Hjelmslev (πβ. ἀνωτ., σ. 288, σημ. 2), ἔτι δέ, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, εἰς τὴν *διπλῆν διάρθρωσιν* (double articulation) τῆς γλώσσης τοῦ M a r t i n e t (πβ. Éléments de linguistique générale, Paris 1964, σ. 17 κ.ἑξ.).

δοντικοῦ /m/ ([metró] ⟨*μετρῶ*⟩, [aɱfiválo] ⟨*ἀμφιβάλλω*⟩), ὡσαύτως δὲ ὀδοντικοῦ, οὐρανικοῦ καὶ ὑπερωικοῦ /n/ ([néos] ⟨*νέος*⟩, [enjá] ⟨*ἐννιά*⟩, [aŋgaljá] ⟨*ἀγκαλιά*⟩), ἀποτελεῖ, κυρίως, ἀντικείμενον ἐρεύνης τῆς Φωνητικῆς. Ἀντιθέτως, ἡ Φωνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴν λειτουργικὴν ἢ συστηματικὴν πλευρὰν τῶν φθόγγων, μὲ τὰ καλούμενα *φωνήματα*. Ταῦτα εἶναι αἱ ἐλάχισται φθογγικαὶ μονάδες τῆς γλώσσης, αἱ ἔχουσαι διαφοροποιητικὴν ἀξίαν ἢ, ἄλλως, αἱ συγκροτοῦσαι σύστημα ἀντιθέσεων. Οὕτω λ.χ. τὰ p, t, f, m, καὶ k εἶναι φωνήματα τῆς Ἑλληνικῆς, δοθέντος ὅτι ἡ παρουσία αὐτῶν εἰς ὡρισμένον περιβάλλον ἐπιφέρει σημασιολογικὴν διαφοροποίησιν: /pónos/ ⟨*πόνος*⟩, /tónos/ ⟨*τόνος*⟩, /fónos/ ⟨*φόνος*⟩, /mónos/ ⟨*μόνος*⟩, /kónos/ ⟨*κῶνος*⟩. Ὅθεν ἡ Φωνολογία εἶναι προϊὸν ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς Φωνητικῆς, μελετῶσα τὸ φωνολογικὸν (ὄχι τὸ φθογγολογικὸν ἢ φωνητικὸν) σύστημα τῆς γλώσσης, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν φωνημάτων μιᾶς γλώσσης ὡς σύστημα ἀντιθέσεων λειτουργικῆς ἀξίας.

Ἂν διττὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῶν φθόγγων τῆς γλώσσης, διττὴ δύναται ὡσαύτως νὰ εἶναι καὶ ἡ γραφικὴ παράστασις αὐτῶν. Ἡ γραφή, δηλονότι, τὸ τεχνητὸν σύστημα σημείων (συμβόλων) τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται κατὰ σύμβασιν πρὸς ἀπεικόνισιν τῶν φθόγγων μιᾶς γλώσσης, δύναται ἀπὸ συγχρονικῆς πλευρᾶς νὰ δηλώσῃ τὴν φωνητικὴν ἢ τὴν φωνολογικὴν πλευρὰν αὐτῆς. Οὕτω λ.χ. ἡ γραφικὴ παράστασις τῆς λέξεως ⟨*κυρία*⟩ δύναται νὰ λάβῃ τὴν μορφὴν ⟨*κ'ιρία*⟩ ἢ ⟨*κιρία*⟩ (ἔνθα [*κ'*] = ἡ οὐρανικὴ ποιότης τοῦ οὐρανικοϋπερωικοῦ φωνήματος /k/). Ἡ γραφὴ [*κ'ιρία*], λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν φωνητικὴν ποικιλίαν τοῦ οὐρανικοῦ k καὶ παριστάνουσα αὐτὴν δι' ἰδίου συμβόλου (γράμματος) — τοῦ [*κ'*] —, ἀποτελεῖ φωνητικὴν γραφικὴν παράστασιν τῆς λέξεως. Ἀντιθέτως ἡ γραφὴ /*κιρία*,/, ἥτις δὲν ἀποδίδει τὴν οὐρανικὴν ποιότητα τοῦ k, ἀποτελεῖ φωνολογικὴν γραφικὴν παράστασιν τῆς λέξεως. Παρατηρητέον ὅτι ἀμφότεραι αἱ γραφαὶ αὗται ἀκολουθοῦν καὶ ἀποδίδουν τὴν προφορὰν τῶν φθόγγων τῆς γλώσσης ἐπὶ συγχρονικοῦ ἐπιπέδου, λεπτομερέστερον μὲν ἡ φωνητική, μεθ' ὡρισμένου δὲ βαθμοῦ ἀφαιρέσεως ἡ φωνολογική.

Παρὰ τὴν *φωνητικὴν* καὶ τὴν *φωνολογικὴν* ὅμως γραφήν ἤ, ὡς συνήθως καλεῖται, ὀρθογραφίαν[1] ὑπάρχει καὶ ἡ ἱστορικὴ καλουμένη ὀρθογραφία[2]. Ἂν ἡ φωνητικὴ καὶ φωνολογικὴ γραφὴ εἶναι ἡ παρά-

---

1. *Ὀρθογραφία* εἶναι ἡ ὀρθὴ γραφικὴ παράστασις, ἔνθα ὡς ὀρθὴ νοεῖται ἡ παράστασις, ἥτις συμμορφοῦται πρὸς τὸν γενικῶς — καθ' ὡρισμένον τόπον καὶ χρόνον — ἰσχύοντα συμβατικὸν τρόπον ἀποδόσεως γλώσσης τινὸς μέσῳ συγκεκριμένου κώδικος γραμμάτων, τοῦ *ἀλφαβήτου*.

2. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐκ τῆς παλαιοτάτης ἀδιακόπου γραπτῆς παραδόσεως αὐτῆς, ἀποτελεῖ μεταξὺ τῶν λοιπῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἄριστον ἀντικείμενον σπουδῆς τῶν δύο κυρίων εἰδῶν ὀρθογραφίας: τῆς *φωνολογικῆς* καὶ τῆς *ἱστορικῆς*. Διὰ

στασις μιᾶς γλώσσης ἐπὶ συγχρονικοῦ ἐπιπέδου, ἡ ἱστορικὴ καλουμένη γραφὴ ἢ ὀρθογραφία εἶναι ἡ γραφικὴ παράστασις τῶν φθόγγων μιᾶς γλώσσης, καθ' ὃν τρόπον προεφέροντο εἰς παρῳχημένην περίοδον (ἢ περιόδους) τῆς γλώσσης, τ.ἔ. διαχρονικῶς ἢ ἱ σ τ ο ρ ι κ ῶ ς[1]. Οὕτω λ.χ. γράφομεν σήμερον ⟨*κυρία*⟩, ἀντὶ ⟨*κιρία*⟩ ἢ ⟨*κ'ιρία*⟩, μολονότι σήμερον τὰ γραφήματα (γράμματα) *υ* καὶ *ι* δὲν ἀντιπροσωπεύουν, ὡς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, διάφορα φωνήματα, τὰ */ü/* καὶ */i/*, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φώνημα, τὸ */i/*. Ὁμοίως ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ὑπαγορεύει εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴν τὴν χρῆσιν γραφῶν, οἷον ⟨*διοίκησις*⟩ ἀντὶ τῆς φωνολογικῆς */δίκισις/*, ⟨*εἰρήνη*⟩ ἀντὶ */ιρίνι/*, ⟨*παιδεία*⟩ ἀντὶ */πεδία/*, ⟨*αὐτὸς*⟩ ἀντὶ */αφτός/*, ⟨*γενναίως*⟩ ἀντὶ */γενέος/* κ.τ.ὅ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἀντιπροσωπεύει

φωνολογικῆς παρεστάθη ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ (κυρίως ἡ Ἑλληνικὴ τῶν χρόνων τῆς παραλαβῆς καὶ προσαρμογῆς τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου), ἐνῷ ἡ ἐξελικτικὴ μορφὴ αὐτῆς, ἡ νέα Ἑλληνική, παριστάνεται δι' ἱστορικοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος, τ.ἔ. διὰ τοῦ αὐτοῦ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, γραφηματικοῦ συστήματος. Ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος τῆς Ἑλληνικῆς ἀπὸ φωνολογικοῦ εἰς ἱστορικὸν ἐγένετο συνεπείᾳ ποικίλων ἐξελίξεων, αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν εἰς τὸ φωνολογικὸν σύστημα καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν φωνηεντισμὸν αὐτῆς. Ὡς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν μνημονεύομεν: (α) τὸν *μονοφθογγισμὸν* τῶν διφθόγγων — πλὴν τῶν *αυ* καὶ *ευ* —, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου αἱ γραφηματικαὶ διαδοχαὶ *αι, ει, οι* κ.λπ. κατέστησαν ἁπλᾶ *διγράμματα* [(digraphs)· διγράμματος παράστασις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φθόγγου ⟨*αι*⟩ = *e*, ⟨*ει*⟩ = *i*, ⟨*οι*⟩ = *i*, ὄχι διαδοχῆς ἐκ δύο στενῶς συνδεδεμένων φθόγγων (*διφθόγγου*)], (β) τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀρχαίας προσῳδίας, τ.ἔ. τῆς διακρίσεως μεταξὺ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς σύμπτωσιν τῶν τόνων (ὀξείας - περισπωμένης), (γ) τὴν ἀπώλειαν τοῦ δασέος πνεύματος, (δ) τὴν ἁπλοποίησιν τῆς προφορᾶς τῶν διπλῶν συμφώνων κ.λπ.

1. Ἡ διάκρισις, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐνταῦθα, εἶναι βεβαίως διάκρισις «εἴδους», τ.ἔ. εἶναι μέρος τῆς γενικωτέρας κατηγοριοποιήσεως τῶν ἐν χρήσει τρόπων γραφικῆς παραστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης, ὡς λ.χ. συστηματοποιεῖται εἰς τὰς μελέτας τῶν C o h e n (1958) καὶ A l a r c o s L l o r a c h (1968). Συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ A l a r c o s L l o r a c h (1968, 521 κ.ἑξ.) διακρίνονται τρεῖς γενικώτεροι τύποι γραφικῶν συστημάτων: (1) τὸ *ἰδεογραφικὸν* σύστημα, οἷον λ.χ. τὸ τῆς κινεζικῆς γραφῆς, ἔνθα χρησιμοποιοῦνται τὰ καλούμενα *ἰδεογράμματα* (ἢ *λεξιγράμματα* ἢ *λογογράμματα*), (2) τὸ *σημειογραφικὸν* σύστημα, ὡς λ.χ. ἡ σουμεριακὴ γραφή, ἔνθα γίνεται χρῆσις τῶν καλουμένων *σημειογραμμάτων* (ἢ *ἰδεοφωνογραμμάτων*) καὶ (3) τὸ *φωνογραφικὸν* σύστημα· ἐν αὐτῷ χρησιμοποιοῦνται φωνογράμματα, δι' ὧν παριστάνονται εἴτε μόνον *συλλαβαί* (*συλλαβογραφικὸν*) εἴτε μόνον *σύμφωνα* (*συμφωνογραφικὸν*) ἢ ἀμφότερα τὰ σύμφωνα καὶ τὰ φωνήεντα (*ἀλφαβητικὸν* ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ). Ὁ τύπος τῆς δι' ἀλφαβήτου γραφῆς εἶναι δημιουργία τῶν Ἑλλήνων — ἄγνωστον ποίου — καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐπαρκέστερον ἅμα καὶ οἰκονομικώτερον σύστημα γραφῆς. Ἡ διάκρισις ἄρα τῆς γραφῆς - ὀρθογραφίας εἰς *φωνολογικὴν* καὶ *φωνητικὴν* εἶναι ὑποδιαίρεσις τοῦ τρίτου τύπου γραφῆς, τοῦ φωνογραφικοῦ (πβ. A l a r c o s L l o r a c h: 1968, 548 κ.ἑξ.: «Graphie phonique, phonétique et phonologique»). Ἐξ ἄλλου, ἡ εἰσαγομένη ἐνταῦθα διάκρισις μεταξὺ *συγχρονικῆς* καὶ *διαχρονικῆς* (*ἱστορικῆς*) γραφῆς δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ Alarcos Llorach, ὅστις ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ «ἐτυμολογικῆς» γραφῆς, νοῶν δι' αὐτῆς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν.

πράγματι πεπαλαιωμένην μορφὴν φωνολογικῆς (ἢ καὶ φωνητικῆς) τινος ὀρθογραφίας, τ.ἔ. δ ι α χ ρ ο ν ι κ ὴ ν — ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν φωνολογικὴν κατάστασιν μιᾶς γλώσσης — γραφικὴν παράστασιν, ἐπιβληθεῖσαν ἐκ τῆς ἐξελίξεως τοῦ φωνολογικοῦ συστήματος καὶ τῆς μὴ παραλλήλου προσαρμογῆς τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος.

3. Ἡ θεωρητικὴ πλευρὰ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας.

Γλωσσολογικῶς θεωρουμένη ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἀποτελεῖ, ἂς χρησιμοποιήσωμεν τὸν χαρακτηρισμόν, «ἀναγκαῖον κακόν». Ἡ χρῆσις ταύτης παρέχει δυσκολίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποφευχθῇ. Ἡ φύσις τῆς γραφῆς εἶναι στατική. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς γραφικῆς παραστάσεως εἶναι ὅτι συντελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει λίαν κλειστοῦ συστήματος — «κώδικος» (τοῦ ἀλφαβήτου) —, ὅπερ ἔχει βεβαίως συμβατικὸν χαρακτῆρα. Ἡ χρησιμότης δ' αὐτοῦ ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν γενικότητα, τὴν ὁμοιομορφίαν καὶ τὴν σταθερότητα τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ. Ἀντιθέτως ἡ γλῶσσα ἐξελίσσεται συνεχῶς. Ποικίλαι μεταβολαὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιπέδων αὐτῆς — ἰδίᾳ δ' ἐπὶ τοῦ φωνολογικοῦ — ἀλλάσσουν τὴν μορφὴν τῆς γλώσσης ἐν χρόνῳ. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ἀντινομίας (ἐξελισσομένης γλώσσης - στατικῆς γραφικῆς παραστάσεως) θὰ ἔπρεπε ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσης νὰ «ἀναπροσαρμόζεται», τ.ἔ. νὰ μεταβάλλεται σὺν τῇ μεταβολῇ τοῦ φωνολογικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον παριστάνει. Τοῦτο ὅμως οὔτε δυνατὸν οὔτε εὔκολον εἶναι καί, τὸ κυριώτερον, ἔχει δυσμενεῖς συνεπείας διὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς στηριζομένην παιδείαν ἑνὸς ἔθνους. Ἡ διαρκὴς ἀναπροσαρμογὴ τῆς ὀρθογραφίας, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται ἐπαρκῶς εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ μεταβαλλομένου φωνολογικοῦ συστήματος, τ.ἔ. ἡ ἑκάστοτε μετατροπὴ τῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ ἱστορικῆς εἰς φωνολογικήν, θὰ καθίστα τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κειμένων παρῳχημένων περιόδων δυσχερεστάτην ἢ καὶ ἀπρόσιτον εἰς τὸν μὴ «εἰδικόν», ἤτοι τὸν μὴ γνωρίζοντα τὰς μεταβολὰς τῆς ὀρθογραφίας ἑκάστης περιόδου. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἡ ὀρθογραφία λ.χ. τῆς Ἑλληνικῆς θὰ ἦτο εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν ἄλλη διὰ τὴν ἀρχαίαν, ἄλλη διὰ τὴν μεταγενεστέραν, ἄλλη διὰ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ ἄλλη διὰ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ μεταβολὴ τῆς παραδοσιακῆς (ἱστορικῆς) ὀρθογραφίας τῶν λέξεων τῆς γλώσσης καὶ δὴ καὶ ἡ μετάστασις ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς εἰς τὴν φωνολογικὴν ὀρθογραφίαν προσκρούει ζωηρῶς εἰς τὸ *«ὀρθογραφικὸν αἴσθημα»* τῶν μελῶν τῆς γλωσσικῆς κοινότητος, τὰ ὁποῖα γνωρίζουν τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῆς γλώσσης. Χρησιμοποιοῦμεν σκοπίμως ἐνταῦθα τὸν ὅρον «ὀρθογραφικὸν αἴσθημα», καθ' ὃν τρόπον ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ «γλωσσικοῦ αἰσθήματος» ἐν γένει, δηλοῦντες δι' αὐτοῦ ὅτι *ἡ καλουμένη ἱστορικὴ*

ὀρθογραφία δὲν ἀποτελεῖ ἁπλοῦν ἐξωτερικὸν ἐθισμὸν εἰς τὴν χρῆσιν ὡρισμένης γραφικῆς παραστάσεως, ἀλλ' οὐσιώδη γλωσσικὴν διαδικασίαν, ἥτις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν δομὴν τῆς γλώσσης καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸν σημειακὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Τὴν σχέσιν αὐτήν, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ θεωρητικὸν ὑπόβαθρον τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, θὰ ἀναλύσωμεν ἐφεξῆς.

Ἡ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐπιστήμῃ κρατοῦσα σήμερον θεωρία τοῦ Saussure [1] περὶ τοῦ γλωσσικοῦ σημείου (ὅπερ ἐνταῦθα, διὰ λόγους ἁπλουστεύσεως, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι συμπίπτει πρὸς τὴν *λέξιν*) διδάσκει ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἐσωτερικῆς (ψυχικῆς) ὑφῆς ὀντότητα, ἀποτελουμένην ἐκ συνδυασμῶν δύο στοιχείων : τοῦ *«σημαινομένου»* (σημασίας) καὶ τοῦ *«σημαίνοντος»* (*«ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος»* ἢ *«ἀκουστικῆς εἰκόνος»*). Ἡ σχέσις τῶν δύο μερῶν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου (σημασίας - ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος) εἶναι συμβατικὴ (arbitraire), τ.ἔ. ὄχι αἰτιολογικῆς μορφῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀναγκαία, ὑποχρεωτικὴ (Benveniste) [2]. Σημαινόμενον δηλονότι καὶ σημαῖνον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν κεχωρισμένως· ἡ σημασία προϋποθέτει τὸ ἀκουστικὸν ἴνδαλμα καὶ τἀνάπαλιν. Ἀμφότερα συνυπάρχουν ὡς αἱ δύο ὄψεις ἑνὸς «φύλλου χάρτου» καὶ συνανακαλοῦνται εἰς τὴν μνήμην μας. Σημασίαι καὶ ἀκουστικὰ ἰνδάλματα κεχωρισμένως δὲν ὑφίστανται. Παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὅμως διακρίνεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ γλωσσικοῦ σημείου. Αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ σημασία (*«ἀντικείμενον ἀναφορᾶς»*), καὶ τοὺς φθόγγους, οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἀκουστικὸν ἴνδαλμα τοῦ γλωσσικοῦ σημείου. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα (ἀντικείμενον ἀναφορᾶς - φθόγγοι) ἀνήκουν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν (ὑλικὴν) πραγματικότητα, αἱ δὲ σχέσεις αὐτῶν ἀντιστοίχως πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀκουστικὸν ἴνδαλμα (τὸ ὁποῖον — ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ γλωσσικὸν σημεῖον — εἶναι προϊόντα ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος) εἶναι ἔμμεσοι καὶ συμβατικαί:

(2)

(I)		(II)		(III)
«δένδρον»	→			
déndro	→	[déndro]	→	‹δέντρο›

Εἰς τὴν ἀνωτέρω (2) σχηματικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου (I) δεικνύονται ἐπὶ παραδείγματος αἱ κατὰ τὸν Saussure σχέσεις τοῦ σημείου πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα (II) καὶ πρὸς τὴν γραφικὴν

1. Saussure: 1916, 99 κ.ἑξ.
2. Benveniste: 1939, 23 - 29.

παράστασιν (ΙΙΙ) αὐτοῦ, ἥτις ἀποτελεῖ ἄλλην, οὐσιώδη πλευρὰν τοῦ σημείου, συναπτομένην ἀμέσως πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον ἐνταῦθα θέμα τῆς ὀρθογραφίας.

Ἡ γραφικὴ παράστασις τῶν γλωσσικῶν σημείων ἐξυπηρετεῖ σημαντικὰς ἀνάγκας ἐπικοινωνίας, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς συνθετωτέρας μορφὰς ἐπικοινωνίας (ἐπιστήμην, λογοτεχνίαν, διοίκησιν κ.τ.ὅ.), εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐπικοινωνίας (ἐπικοινωνίαν μεταξὺ πλειόνων ἀτόμων κοινωνίας ἢ/καὶ κοινωνιῶν) ὡς καὶ εἰς τὸν χρόνον ἐπικοινωνίας (παράδοσιν γνώσεων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους)· εἶναι δηλονότι τὸ μέσον ἐκφράσεως τῆς καθόλου ἐπικοινωνίας, ἥτις διεξάγεται διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ γραπτὸς λόγος συμπληρώνει, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, τὴν κυρίαν προνομίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν γλῶσσαν, ἀποτελῶν συγχρόνως τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν δημιουργίας ἀξιολόγου πολιτισμοῦ. Ὅθεν ἡ γνῶσις τῆς ὀρθῆς γραφικῆς παραστάσεως, τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης, ὡς συστατικοῦ τῆς ἐπικοινωνιακῆς ἐπαρκείας τοῦ ἀτόμου, ἀποτελεῖ ἓν τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως τούτου.

Ἡ γραφικὴ παράστασις τῆς ἠχητικῆς πλευρᾶς τῶν σημείων τῆς γλώσσης συνιστᾷ, ὅπως ἄλλωστε ὁλόκληρος ἡ γλῶσσα, κώδικα σημείων, ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ τῶν «γραμμάτων» ἢ «γραφημάτων», ὡς καλοῦνται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ κῶδιξ οὗτος ἔχει βεβαίως συμβατικὸν χαρακτῆρα, τ.ἔ. δὲν ὑπάρχει αἰτιακὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ α΄ φθόγγου τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως *φ-ήμη* λ.χ. καὶ τῆς γραφικῆς παραστάσεως αὐτοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν (φοινικικὸν) ἀλφάβητον διὰ τοῦ γραφήματος ⟨*φ*⟩ ἢ διὰ τοῦ ⟨*f*⟩ εἰς τὸ λατινικὸν (δυτικὸν ἑλληνικὸν) κ.ο.κ. Παρὰ ταῦτα, ὡς καὶ προκειμένου περὶ τῶν μερῶν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου (σημαινομένου - σημαίνοντος), ἡ σχέσις μεταξὺ γραφικῆς παραστάσεως καὶ ἤχων δεδομένης γλώσσης ἀποκτᾷ ἅμα τῇ ἐπιβολῇ της ἀναγκαῖον, ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι *ὑποχρεωτικῶς*, κατὰ σιωπηρὰν σύμβασιν, οἱ ἤχοι μιᾶς γλώσσης παριστάνονται γραφικῶς δι' ὡρισμένων σημείων (γραμμάτων) εἰς σχέσιν ὄχι 1 πρὸς 1 — προκειμένου περὶ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν Ἑλληνικὴν [f] = ⟨*φ*⟩ (*φήμη*), ⟨(*ε*)*υ*⟩ (*εὐτυχία*) καὶ τἀνάπαλιν ⟨*ντ*⟩ = [d] (*ντύνω*), [nd] (*δέντρο*) καὶ [nt] (*μέντα*).

Οὕτω πᾶσα λέξις, ἤτοι πᾶσα συγκεκριμένη διαδοχὴ φθόγγων, ἥτις εἶναι φορεὺς ὡρισμένης σημασίας καὶ (ὑλικὴ) πραγμάτωσις ὡρισμένης ἀκουστικῆς εἰκόνος («ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος»), συνδέεται συγχρόνως εἰς τὸ αἴσθημα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐξοικειωμένοι πρὸς τὸν συμβατικὸν κώδικα (ὀρθογραφικὸν σύστημα) γραφῆς μιᾶς γλώσσης, πρὸς ὡρισμένην ὀρθογραφικὴν παράστασιν ἤ, ἄλλως, πρὸς ὡρισμένην «ὀπτικὴν εἰκόνα». Τὸ «σημαινόμενον», δηλονότι, τῆς περὶ γλωσσικοῦ σημείου θεωρίας πρέπει, κατὰ τὴν ὑποστηριζομένην ἄποψιν, νὰ νοηθῇ ὡς διττῆς ὑποστά-

σεως στοιχεῖον: ὡς *«ἀκουστικὸν ἴνδαλμα»* παραλλήλως δὲ — διὰ τοὺς γνωρίζοντας «νὰ γράφουν» μίαν γλῶσσαν — καὶ ὡς *«ὀπτικὸν ἴνδαλμα»*. Ἡ διαφορὰ — ὅθεν καὶ τὸ προβάδισμα τοῦ προφορικοῦ ἔναντι τοῦ γραπτοῦ λόγου — εἶναι ὅτι τὸ ἀκουστικὸν ἴνδαλμα ἀποτελεῖ μ ό ν ι μ ο ν, ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῶν γλωσσικῶν σημείων, ἐνῷ τὸ «ὀπτικὸν ἴνδαλμα» συνυπάρχει μετὰ τοῦ ἀκουστικοῦ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ γνῶσις τῆς συμβατικῆς παραστάσεως (ὀρθογραφίας) τῆς γλώσσης εἶναι δι' ὡρισμένον ἄτομον δεδομένη. Ἐφ' ὅσον, δηλονότι, τὸ γλωσσικὸν ὑποκείμενον γνωρίζει τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῆς γλώσσης, ἐφ' ὅσον ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν γλωσσικῶς «μορφωμένων» ἀτόμων, ἡ ἐσωτερικὴ (ψυχικὴ) πλευρὰ τοῦ γλωσσικοῦ σημείου ἔχει διττὸν ὡς πρὸς τὸ σημαινόμενον χαρακτῆρα, *ἀκουστικὸν* (ἀκουστικὸν ἴνδαλμα) καὶ *ὀπτικὸν* (ὀπτικὸν ἴνδαλμα) [1]. Τοῦτο παραστατικῶς δύναται νὰ δειχθῇ ὡς ἀκολούθως:

(3)

σημασία	«εἰρήνη»	→	ἀντικείμενον ἀναφορᾶς
ἀκουστ. ἴνδαλμα	iríni	→	ἤχοι
ὀπτικὸν ἴνδαλμα	(εἰρήνη)	→	γραφήματα (ὀρθογραφικὴ παράστασις)

(Ἡ παρένθεσις δηλοῖ τὴν μὴ ὑποχρεωτικὴν ὕπαρξιν τοῦ ὀπτικοῦ ἰνδάλματος διὰ πάντα τὰ ἄτομα μιᾶς γλωσσικῆς κοινότητος).

Ἡ ἐξέτασις ἄλλων ἐπιπτώσεων, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχῃ διὰ τὴν ἐν γένει θεωρίαν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου ἡ παροῦσα θέσις, ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς προκειμένης μελέτης καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀλλοῦ. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι ὑπάρχει στενός, ἐσωτερικὸς σύν-

1. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι διάφορος τρόπος προσπελάσεως τῆς γλώσσης, ἀπὸ ψυχολογικῆς - «συμπεριφορικῆς» (behaviouristic), μὴ καθαρῶς σημειακῆς πλευρᾶς, ὡδήγησε τὸν Bolinger (1946) εἰς ἀνάλογα συμπεράσματα περὶ τῆς ὑφῆς τῆς γραφῆς - ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης. Οὗτος δέχεται (1946, 333) ὅτι «ἡ γραφὴ δύναται νὰ ὑφίσταται ὡς σειρὰ μορφημάτων ἰδίου ἐπιπέδου, ἀνεξαρτήτων ἢ ἐν ἀλληλεπιδράσει πρὸς τὰ βασικώτερα (ἢ τουλάχιστον πρωταρχικώτερα) φωνο-ακουστικὰ μορφήματα». Τὰ ὀρθογραφικὰ ταῦτα μορφήματα καλεῖ *«ὀπτικὰ μορφήματα»* (visual morphemes), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ συνήθη μορφήματα τὰ ὁποῖα ἔχουν φωνολογικὴν ἀντιπροσώπευσιν. Ἡ ἔννοια τῶν ὀπτικῶν μορφημάτων τοῦ Bolinger προϋποθέτει ὡσαύτως — πέρα τῆς φυσικῆς πραγματώσεως αὐτῶν — τὴν ὕπαρξιν ἄλλου, ἀφῃρημένου καὶ αὐτοτελοῦς, ἐπιπέδου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ταῦτα τοποθετοῦνται. Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἡ θέσις τοῦ Bolinger — καίτοι μὴ καθαρῶς σημειακοῦ χαρακτῆρος — πλησιάζει ἀρκετὰ πρὸς τὴν ἐνταῦθα ὑποστηριζομένην θέσιν.

δεσμος μεταξὺ ὀπτικοῦ ἰνδάλματος καὶ σημασίας ἀφ' ἑνός, ὡς καὶ μεταξὺ ὀπτικοῦ ἰνδάλματος καὶ ὀρθογραφικῆς παραστάσεως ἀφ' ἑτέρου. (Τὰ γραφήματα πραγματώνουν, ἀντιπροσωπεύουν τὴν ὀπτικὴν εἰκόνα εἰς τὸν γραπτὸν λόγον). Ὁ στενὸς οὗτος σύνδεσμος μεταξὺ ὀπτικοῦ (ὀρθογραφικοῦ) ἰνδάλματος καὶ γραφηματικῆς (ὀρθογραφικῆς) ἀποδόσεως, ὑποχρεωτικὸς διὰ τοὺς χρησιμοποιοῦντας τὴν γλῶσσαν γραπτῶς, τ.ἔ. διὰ τοὺς ἐπικοινωνοῦντας βάσει τοῦ αὐτοῦ συμβατικοῦ συστήματος, ὅπερ συνιστᾷ τὴν ὀρθογραφίαν μιᾶς γλώσσης, ἀποτελεῖ τὸ θεωρητικὸν ὑπόβαθρον τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας.

Ἀντιθέτως, ὁ σύνδεσμος μεταξὺ φθόγγων καὶ γραφημάτων — διὰ γλώσσας, βεβαίως, χρησιμοποιούσας συμβατικὸν σύστημα τῆς μορφῆς τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας — εἶναι ἔμμεσος καὶ δευτερευούσης σημασίας (δεικνυόμενος εἰς τὸ διάγραμμα (3) διὰ τοῦ διακεκομμένου βέλους). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ φθογγολογικὴ σύστασις δὲν προκαθορίζει (predict) εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν ὀρθογραφίαν, εἰ μὴ μόνον εἰς περιωρισμένον βαθμόν. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν λέξιν *εὐφυὴς* τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς ἡ ἀκουστικὴ εἰκὼν καὶ ἡ ἠχητικὴ πραγμάτωσις αὐτῆς (efiís) δὲν προκαθορίζουν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς λέξεως, ὡς ⟨*εὐφυής*⟩, ἥτις καθορίζεται μόνον ὑπὸ τῆς κατοχῆς τῆς ὀπτικῆς εἰκόνος (τοῦ ὀπτικοῦ ἢ ὀρθογραφικοῦ ἰνδάλματος) τῆς λέξεως. Οὕτως ἐκ τῶν ποικίλων δυνατοτήτων γραφικῆς παραστάσεως τῆς λέξεως αὐτῆς:

(4)

12345	1	2	3	4	5
efiis	*ε*	*υ*	*ι*	*ι*	*ς*
	αι	*φ*	*η*	*η*	
		υφ	*υ*	*υ*	
			οι	*οι*	
			ει	*ει*	
			υι	*υι*	

τὸ ὀπτικὸν ἴνδαλμα τῆς λέξεως, τ.ἔ. ἡ γνῶσις τῆς ὀπτικῆς (ὀρθογραφικῆς) εἰκόνος τῆς λέξεως, καθορίζει τὴν ἐπιλογήν:

(5)

1 3 2 3 4 5
ε ὐ φ υ ή ς (ἀντὶ τοῦ **αιφυής*, **εφυής*, **εφηὶς* κ.λπ.)

Βεβαίως ἡ φωνολογικὴ ποιότης τῆς λέξεως καθορίζει μέχρις ὡρισμένου σημείου τὴν ὀρθογραφικὴν παράστασιν τῆς λέξεως. Τοῦτο εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴν συμβαίνει μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ σύμφωνα, τῶν ὁποίων ἡ γραφὴ εἶναι γενικῶς προκαθορίσιμος (ἀλλά: ⟨*ντ*⟩ = [d], [nd], [nt], ⟨*μπ*⟩ = [b], [mb], [mp], ⟨*γκ(γγ)*⟩ = [g], [ŋg], [nk] καὶ [t] = ⟨*τ*⟩, ⟨*ττ*⟩, [l] = ⟨*λ*⟩ ἢ ⟨*λλ*⟩

κ.λπ., ὅπερ ἰσχύει δι' ὅλα τὰ σύμφωνα πλὴν τῶν δασέων). Εἰς ἄλλας ὅμως γλώσσας — μεθ' ἱστορικῆς ἐπίσης ὀρθογραφίας — ὡς ἡ Γαλλικὴ ἢ ἡ Ἀγγλικὴ λ.χ. δὲν ἰσχύει οὔτε διὰ τὰ σύμφωνα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὴν ὀρθογραφικὴν παράστασιν, καίτοι ἀπουσιάζουν ἐκ τῆς φωνολογικῆς δομῆς τῆς λέξεως: γαλλ. /fó/ = ⟨*faut*⟩, ἀγγλ. /wéit/ = ⟨*weight*⟩. Ἂν ἡ γνῶσις ὡρισμένου γλωσσικοῦ σημείου (λέξεως π.χ.) σημαίνῃ εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν γνῶσιν ὡρισμένου συνδυασμοῦ σημασίας καὶ ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος (ἀντιπροσωπευομένου εἰς τὸν προφορικὸν λόγον ὑπὸ μορφὴν φθόγγων), τότε καὶ ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς (ἱστορικῆς ὀρθογραφίας) ἑνὸς γλωσσικοῦ σημείου σημαίνει τὴν γνῶσιν ὡρισμένου συνδυασμοῦ σημασίας καὶ *ὀπτικοῦ ἰνδάλματος* (τοῦ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἀντιπροσωπευομένου ὑπὸ μορφὴν γραφημάτων μετά τινος ἀντιστοιχίας πρὸς τοὺς φθόγγους). Ἀκουστικὸν καὶ ὀπτικὸν ἴνδαλμα ἀνήκουν μετὰ τῆς σημασίας εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον. Φθόγγοι (ἤχοι) καὶ γραφήματα (γράμματα), ἀντιθέτως, ἀνήκουν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα. Τὸ «ὀπτικὸν ἴνδαλμα» ἀποτελεῖ τὴν *«ὀρθογραφικὴν εἰκόνα»* τοῦ γλωσσικοῦ σημείου, στοιχοῦν πρὸς ὅ,τι παλαιότερον ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς γλωσσολογίας ἐπιτυχῶς, καίτοι ἀσαφῶς — ἤτοι ἄνευ συγκεκριμένης θεωρίας —, ἐκλήθη *«ἐτυμολογικὸν ἴνδαλμα»* τῆς λέξεως.

Ἐν συμπεράσματι, ἡ (ἱστορικὴ) ὀρθογραφία ὑφ' ἣν ἐμφανίζεται ὁ γραπτὸς λόγος, μολονότι ὡς προϋποθέτουσα τὴν τέχνην τῆς γραφῆς ἔχει ἀπὸ ἀπόψεως θεωρίας τῆς γλώσσης ἧσσονα τοῦ προφορικοῦ λόγου σημασίαν, ἔχει ἐν τούτοις πέρα τῆς πρακτικῆς - κοινωνικῆς (ὡς ἐκ τοῦ συμβατικοῦ της χαρακτῆρος) σκοπιμότητος καὶ θεωρητικὴν βάσιν. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ θέματος ὁδηγεῖ εἰς τὴν θέσιν ὅτι αἱ σημασίαι τῶν λέξεων συνδέονται συγχρόνως εἰς τὸν νοῦν μας κατὰ τὴν γραπτὴν (ὀρθογραφικὴν) κατάκτησιν τῆς γλώσσης πρὸς ὡρισμένα ὀπτικὰ («ἐτυμολογικὰ») ἰνδάλματα, τῶν ὁποίων ὁ συστηματικὸς χαρακτὴρ συνιστᾷ ὅ,τι ἐκαλέσαμεν ἀνωτέρω *«ὀρθογραφικὸν αἴσθημα»* τῆς γλώσσης. Ἡ σχέσις αὕτη εἶναι ὑποχρεωτικὴ — ὡρισμένη σημασία συνδέεται πρὸς ὡρισμένην ὀπτικὴν (ὅπως καὶ ἀκουστικὴν) εἰκόνα, μετὰ τῆς ὁποίας συνανακαλεῖται εἰς τὴν μνήμην μας — διὰ τοὺς κατέχοντας τὸ σύστημα ὀρθογραφικῆς παραστάσεως τῆς γλώσσης. Οὗτοι ἀντιδροῦν δι' αὐτὸν τὸν λόγον ψυχολογικῶς εἰς διάφορον («ἐσφαλμένον») τύπον γραφικῆς παραστάσεως, ὅστις φαίνεται εἰς αὐτοὺς πράγματι ὡς παραβίασις τῆς συμβατικῆς, ὑποχρεωτικῆς σχέσεως ὡρισμένης σημασίας πρὸς ὡρισμένον ὀπτικὸν ἴνδαλμα. Οὕτως ἡ γραφὴ λ.χ. τοῦ ⟨*τείνω*⟩ ὡς *⟨*τίνο*⟩, τοῦ ⟨*διοίκησις*⟩ ὡς *⟨*δίκισις*⟩, τοῦ ⟨*εὐθύνη*⟩ ὡς *⟨*εφθίνι*⟩, τοῦ ⟨*εὐφυὴς*⟩ ὡς *⟨*εφιὶς*⟩ προσκρούει εἰς τὸ «ὀρθογραφικὸν αἴσθημα», καθ' ὃν τρόπον θὰ προσέκρουον εἰς τὸ «γλωσσικὸν» αἴσθημα τῶν λαλούντων μὴ γραμματικῶς ὀρθοὶ τύποι, οἷον */δikíisis/ ἢ «/eθfíni/ κ.τ.ὅ..

Κατὰ ταῦτα, ἡ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν ἀδυναμία προκαθορισμοῦ τῆς γραφικῆς παραστάσεως τῶν σημείων βάσει τῆς μορφικῆς των πλευρᾶς (ἀκουστικῆς εἰκόνος - ἠχητικῆς πραγματώσεως) — ἐλλείψει ἀντιστοιχίας 1 : 1 μεταξὺ φθόγγων καὶ γραφημάτων — ὁδηγεῖ εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸν (ἐσωτερικὸν) σημειακὸν χῶρον ὀπτικῶν («ἐτυμολογικῶν») ἰνδαλμάτων, τὰ ὁποῖα καθορίζουν τὴν ὀρθογραφίαν ἑκάστου σημείου. Κατὰ τὴν τοιαύτην σημειακὴν θεώρησιν τῆς γλώσσης, δηλονότι, ἑκάστη σημασία συνδέεται ὑποχρεωτικῶς ὄχι μόνον πρὸς ὡρισμένην ἀκουστικὴν εἰκόνα ἀλλὰ καὶ πρὸς ὡρισμένην ὀπτικὴν (ἐτυμολογικὴν) εἰκόνα. Ἡ μὲν καθορίζει τὴν (ὑλικὴν) ἀκουστικὴν πραγμάτωσιν τοῦ σημείου, ἡ δὲ τὴν γραφικὴν παράστασιν αὐτοῦ. Ἡ παραβίασις ἑκατέρας τῶν πλευρῶν αὐτῶν (*/eθfíni/ ἀντὶ /efθíni/ καὶ *⟨*εφθίνι*⟩ ἀντὶ ⟨*εὐθύνη*⟩) δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ κοινὸν αἴσθημα. Ὅπως ἔχομεν μὴ γραμματικῶς ὀρθὰς (ungrammatical) δομάς, οὕτως ἔχομεν καὶ μὴ ὀρθογραφικῶς ὀρθὰς γραφάς. Ἂν εἰς τὸν χῶρον τῆς ὀρθογραφίας αἱ τοιαῦται παραβιάσεις («σφάλματα») εἶναι συχνότεραι, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ὀρθογραφία ἀποτελεῖ ἔμμεσον — τῇ μεσολαβήσει τῆς γραφῆς — οὐχὶ ὑποχρεωτικὴν μορφὴν γλωσσικῆς ἐπικοινωνίας, ἐνῷ ὁ προφορικὸς λόγος, πραγματοποιούμενος διὰ φυσιολογικῆς, ἀμέσου δηλ. διαδικασίας (διὰ τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους παράγουν τὰ φωνητήρια ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου), ἀποτελεῖ φυσικήν, ἄμεσον καὶ ὑποχρεωτικὴν μορφὴν ἐπικοινωνίας. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ὀρθογραφία ἔχει ἐντονώτερον συμβατικὸν χαρακτῆρα καὶ μείζονας δυσκολίας περὶ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς.

Πρὸς τούτοις ἡ ὀρθογραφικὴ κατάκτησις τῆς γλώσσης (ὁ γραπτὸς λόγος) λαμβάνει χώραν ὑστερογενῶς, μετὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς πρωτογενοῦς μορφῆς γλώσσης, τοῦ προφορικοῦ λόγου. Τὸ παιδὶ πρῶτον μανθάνει νὰ χρησιμοποιῇ τὰς λέξεις ἀκοῦον αὐτὰς (μητροδίδακτος γλῶσσα), ὕστερον δέ, κατὰ τὴν σχολικὴν ἡλικίαν, μανθάνει καὶ νὰ γράφῃ ταύτας. Πρῶτον δηλ. κατακτᾷ τὰς λέξεις ὡς συνδυασμοὺς *σημασίας* (ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀναφορᾶς) καὶ *ἀκουστικῆς εἰκόνος* (διὰ τῆς φωνητικῆς των πραγματώσεως) καὶ ὕστερον ὡς συνδυασμοὺς *σημασίας - ἀκουστικῆς εἰκόνος* ἀφ' ἑνὸς καὶ *ὀπτικῆς εἰκόνος* (μετὰ τῆς γραφηματικῆς πληρώσεως αὐτῆς) ἀφ' ἑτέρου. Αὕτη ἡ ὑστερογενής, ἔμμεσος (διὰ τῆς γραφῆς) κατάκτησις τῆς ὀρθογραφίας ὡς καὶ τὸ περίπλοκον ἢ μὴ τῆς δομῆς αὐτῆς κατὰ γλώσσας ἐξηγεῖ τὰς δυσχερείας περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς.

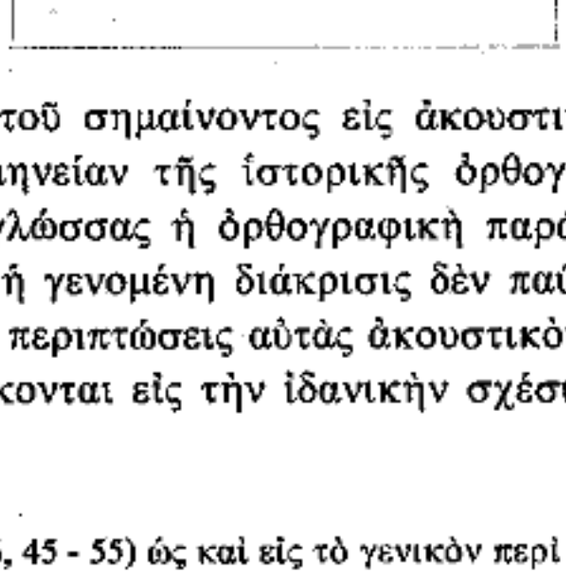
Ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος περὶ τῆς ἐν γένει θέσεως τοῦ Saussure ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ὀρθογραφίας [1]. Εἰδικώτερον οὗτος ὁμιλεῖ περὶ «τυραννίας

1. Αἱ περὶ τῆς γραφῆς καὶ ὀρθογραφίας ἀντιλήψεις τοῦ Saussure εὑρηνται εἰς ἴδιον κεφάλαιον τῶν «Παραδόσεών» του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ διὰ τῆς γραφῆς παρά-

τῆς ὀρθογραφίας» («la tyrannie de la lettre») [1]· τὸ σύστημα γραφῆς - ὀρθογραφίας δὲν ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν ἴδιον ἐπίπεδον τῆς γλωσσικῆς δραστηριότητος, συνδεόμενον ἀμέσως πρὸς τὸ σύστημα τῆς γλώσσης [2], ἡ ὅλη δ' ὑπ' αὐτοῦ πραγμάτευσις τοῦ θέματος δὲν διακρίνεται διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸ βάθος, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὰ πλεῖστα τῶν κεφαλαίων τῶν «Παραδόσεών» του. Διὰ τῆς ὑποστηριχθείσης ἀνωτέρω θέσεως καθ' ἣν εἰσάγομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ «ὀπτικοῦ ἰνδάλματος» εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου, ἀπεβλέψαμεν εἰς τὸ νὰ δείξωμεν ὅτι — ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ Saussure καὶ ἄλλων — ὑφίσταται, στενότερος ἐσωτερικὸς σύνδεσμος μεταξὺ ὀρθογραφίας καὶ γλώσσης — ὡς συστήματος (langue). Ἀκολούθως θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ ἴδωμεν, πῶς διαμορφοῦται ἡ εἰκὼν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου καὶ τῆς ἐν γένει σημειακῆς θεωρίας τοῦ Saussure μετὰ τὴν προτεινομένην τροποποίησιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημειακὴν θέσιν τῆς ὀρθογραφίας (ὡς ὀπτικοῦ ἰνδάλματος).

(α) Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ γλωσσικοῦ σημείου, συμπληρουμένη καὶ τροποποιουμένη, καθ' ἃ ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ὀρθογραφικῆς ἀποδόσεως τοῦ σημείου εἰς δεδομένην γλῶσσαν ἐμφανίζει τὴν ἑξῆς μορφήν:

(5)

Ἡ διμερὴς διάκρισις τοῦ σημαίνοντος εἰς ἀκουστικὸν καὶ ὀπτικὸν εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφικῆς παραστάσεως τῶν σημείων. Εἰς ἃς γλώσσας ἡ ὀρθογραφικὴ παράστασις εἶναι καθαρῶς φωνολογικῆς μορφῆς, ἡ γενομένη διάκρισις δὲν παύει θεωρητικῶς νὰ ὑφίσταται. Ἁπλῶς εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἀκουστικὸν καὶ ὀπτικὸν ἴνδαλμα συμπίπτουν, τ.ἔ. εὑρίσκονται εἰς τὴν ἰδανικὴν σχέσιν 1 : 1 ἢ εἰς παραπλησίαν σχέσιν. π.χ.

στασις τῆς γλώσσης» (1916, 45 - 55) ὡς καὶ εἰς τὸ γενικὸν περὶ τῆς φωνολογίας κεφάλαιον (1916, 56 - 63).

1. Saussure: 1916, 55.

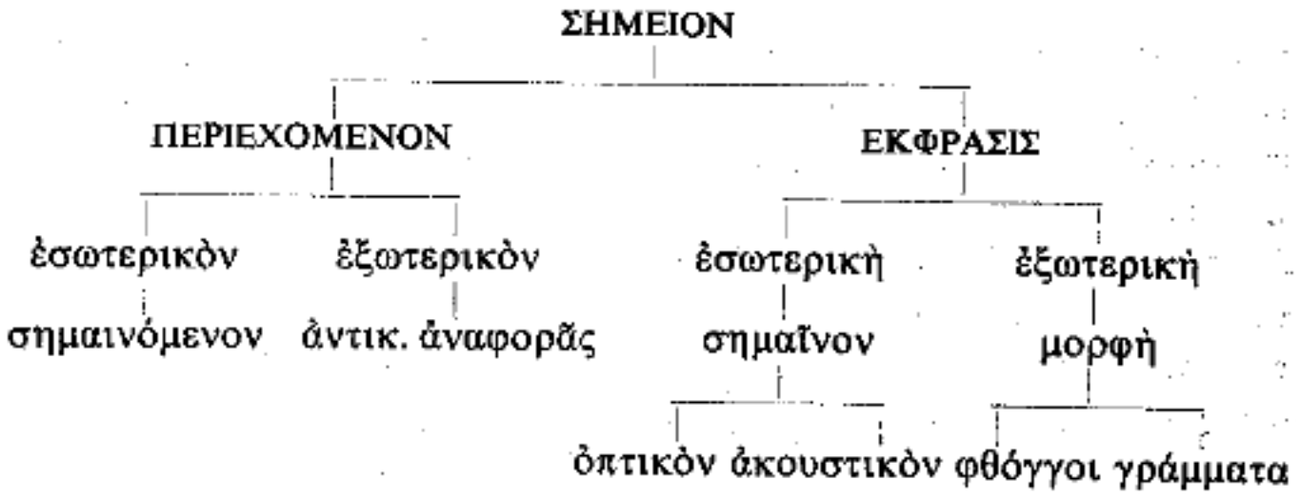
2. Saussure: 1916, 45: «Μολονότι ἡ γραφὴ εἶναι καθ' ἑαυτὴν *ξένη πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν σύστημα τῆς γλώσσης*, εἶναι ἀδύνατον νὰ παροραθῇ ἡ σημασία της ὡς διαδικασίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀντιπροσωπεύεται ἀπαύστως ἡ γλῶσσα».

(6)

«καλὸς»
kalós = ⟨*καλὸς*⟩

(β) Ἡ καθόλου διάρθρωσις τοῦ γλωσσικοῦ σημείου κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς σχέσεις αὐτοῦ ἐμφανίζεται ὡς ἑξῆς κατὰ τὸν τύπον ἀναλύσεως εἰς ἄμεσα συστατικά:

(7)

Εἰς τὴν ἀνωτέρω σχηματικὴν ἀπεικόνισιν (7) οἱ ὅροι *περιεχόμενον* καὶ *ἔκφρασις* χρησιμοποιοῦνται ὡς ὑπερκείμεναι ἔννοιαι, χαρακτηρίζουσαι ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς (ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν) τοῦ σημείου. Ὡσαύτως ἡ λέξις *μορφὴ* χρησιμοποιεῖται ὡς εἰδικώτερος ὅρος, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται ἡ πραγμάτωσις ἢ ἀντιπροσώπευσις τοῦ σημαίνοντος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα. Διάφορον εἰκόνα τῆς διαρθρώσεως τοῦ γλωσσικοῦ σημείου παρέχει τὸ ἀκόλουθον σχῆμα, ἔνθα ἡ ἀνάλυσις εἶναι τοῦ αὐτοῦ μὲν τύπου (εἰς ἄμεσα συστατικὰ) διαφόρου ὅμως μορφῆς:

(8)

ΣΗΜΕΙΟΝ					
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ		ΕΚΦΡΑΣΙΣ			
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ		ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ	
σημαινόμενον	ἀντικ. ἀναφορᾶς	σημαῖνον		μορφὴ	
		ὀπτικὸν	ἀκουστικὸν	φθόγγοι	γράμματα

4. Ρύθμισις τῆς ὀρθογραφίας.

Ἡ κατάκτησις τῆς ἱστορικοῦ τύπου ὀρθογραφίας γεννᾷ βεβαίως ἱκανὰς δυσχερείας. Προϋποθέτει πράγματι τὴν κατάκτησιν πλήθους τρισκελῶν συνδυασμῶν: *σημασίας - ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος - ὀπτικοῦ ἰνδάλματος* (π.χ. «εὐφυὴς» - efiís - ⟨*εὐφυής*⟩, «εἰρήνη» - iríni - ⟨*εἰρήνη*⟩ κ.λπ.). Πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν προτείνεται συχνὰ — ἐνίοτε δ' ἐφαρμόζεται εἰς διάφορον ἔκτασιν — ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος ὡρισμένης γλώσσης. Τοῦτο σημαίνει μετατροπὴν τῆς διαχρονικῆς - ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ὡρισμένης γλώσσης εἰς συγχρονικὴν καὶ δὴ καὶ φωνολογικοῦ τύπου. Ἀπὸ γλωσσολογικῆς πλευρᾶς θεωρουμένη ἡ ἐνέργεια αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ὀ ρ θ ο γ ρ α φ ι κ ὴ ρ ύ θ μ ι σ ι ς, δι' αὐτῆς δὲ σκοπεῖται πράγματι ἡ καθιέρωσις σχέσεων 1 πρὸς 1 μεταξὺ τῶν μονάδων φωνολογικῆς καὶ γραφηματικῆς (ὀρθογραφικῆς) δομῆς τῆς γλώσσης. Δοθέντος δηλ. ὅτι τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα *προφορᾶς* (προφορικῆς πραγματώσεως) καὶ *ὀρθογραφίας* (γραφικῆς πραγματώσεως) τοῦ σημαίνοντος, τ.ἔ. τὰ φωνήματα καὶ τὰ γραφήματα τῆς γλώσσης, δὲν εὑρίσκονται κατὰ τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν εἰς σχέσιν 1 : 1 [1], ἐπιχειρεῖται διὰ τῆς ὀρθογραφικῆς ρυθμίσεως, τῆς καθιερώσεως φωνολογικοῦ τύπου παραστάσεως, ἡ ἔξωθεν ἐπιβολὴ τοιαύτης ἀντιστοιχίας. Διὰ τῆς ἐπιβολῆς σχέσεων τῆς μορφῆς αὐτῆς ἡ *«πολυδυναμικὴ»* ἀξία τῶν γραφημάτων καθίσταται *«μονοδυναμική»*, ἡ δὲ *«πολυγραφικὴ»* ἀξία τῶν φωνημάτων μετατρέπεται εἰς *«μονογραφικήν»* [2], ἤτοι:

(9)
/efiís/ — ⟨*εὐφυὴς*⟩ → /efiís/ — ⟨*εφιίς*⟩
/iríni/ — ⟨*εἰρήνη*⟩ → /iríni/ — ⟨*ιρίνι*⟩
/díno/ — ⟨*ντύνω*⟩ → /díno/ — ⟨*ντίνο*⟩ (ἢ ⟨*dino*⟩)

Ἡ τοιαύτη ρύθμισις, ἔξωθεν ἐπιβαλλομένη, δὲν μεταβάλλει βεβαίως

1. Μὴ ὕπαρξις σχέσεων 1 : 1 σημαίνει ὅτι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φώνημα παριστάνεται διὰ πλειόνων τοῦ ἑνὸς γραφημάτων ἢ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γράφημα παριστάνει πλείονα τοῦ ἑνὸς φωνήματα. Αἱ δυναταὶ σχέσεις γραφημάτων καὶ φωνημάτων περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Alarcos Llorach (1968, 554 κ.ἑξ.) ὡς ἑξῆς: Τὸ γράφημα, δι' οὗ παριστάνεται ἓν μόνον φώνημα, καλεῖται *μονοδύναμον* (monovalent)· π.χ. τὸ ⟨α⟩ τῆς Ν. Ἑλληνικῆς, ὅπερ παριστάνει ἀποκλειστικῶς τὸ φώνημα /α/. *Πολυδύναμον* (polyvalent) χαρακτηρίζεται τὸ γράφημα, δι' οὗ παριστάνονται πλείονα τοῦ ἑνὸς φωνήματα ἢ φωνημ. συμπλέγματα (πβ. ⟨ντ⟩ = /d/, /nd/, /nt/). *Ἰσοδύναμα* (equivalent), τέλος, θεωροῦνται τὰ γραφήματα, τὰ ὁποῖα παριστάνουν τὸ αὐτὸ φώνημα (π.χ. τὰ ⟨ε⟩ καὶ ⟨αι⟩ τῆς Ν. Ἑλληνικῆς παριστάνουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ /e/). Ἡ παράστασις τέλος ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φωνήματος διὰ πλειόνων γραφημάτων χαρακτηρίζεται ὡς *πολυγραφικὴ* (polygraphique) σχέσις (πβ. /i/ = ⟨ι⟩, ⟨η⟩, ⟨υ⟩, ⟨οι⟩, ⟨ει⟩... ἐν τῇ Ν. Ἑλληνικῇ).

2. Περὶ τῆς χρήσεως τῶν ὅρων αὐτῶν βλ. ἀνωτ., σημ. 1.

τὴν ὑποστηριχθεῖσαν ἀνωτέρω θέσιν ὡς πρὸς τὴν ὑφὴν τῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ ἀπόψεως θεωρίας τῆς γλώσσης. Ἡ τριμερὴς δηλονότι σχέσις *σημασίας - ἀκουστικοῦ ἰνδάλματος - ὀπτικοῦ ἰνδάλματος* («εὐφυὴς» — efiís — ⟨*εὐφυὴς*⟩) δὲν παύει νὰ ὑφίσταται, ἂν ἡ ἱστορικὴ γραφὴ ⟨*εὐφυὴς*⟩ ὑποκατασταθῇ διὰ τῆς φωνολογικῆς ⟨*εφιίς*⟩. Πάλιν ὑπάρχει ἡ μνημονευθεῖσα τριμερὴς ἐσωτερικὴ σχέσις, πλὴν ὅμως μετὰ διαφόρου μορφῆς ὀπτικοῦ ἰνδάλματος («εὐφυὴς» — efiís — ⟨*εφιίς*⟩). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, καθ' ἣν καθιεροῦται σχέσις 1 : 1 μεταξὺ προφορᾶς καὶ ὀρθογραφίας [/efiis/ → ⟨*εφιίς*⟩, ἤτοι e → *ε* (ὄχι καὶ *αι*), f → *φ* (ὄχι καὶ (*ε*)*υ*), i → *ι* (ὄχι καὶ *η, υ, οι*...) κ.ο.κ.], ἡ ἀντιστοιχία τῶν δύο ἐσωτερικῶν μορφῶν τοῦ σημαίνοντος καθίσταται ἁπλουστέρα — διευκολύνουσα τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ σημείου —, χωρὶς νὰ αἴρεται ἡ κυρία εἰδοποιὸς διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν : *ἀκουστικὸν* ≠ *ὀπτικὸν* (ἴνδαλμα).

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς τοιαύτης ρυθμίσεως, τεχνητῆς καὶ ἔξωθεν ἐπιβαλλομένης, ὡς ἐλέχθη, προσκρούει μεταξὺ ἄλλων εἰς τὰς ἑξῆς δυσχερείας :

(1) Πᾶσα γλῶσσα παριστανομένη διὰ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἔχει διὰ μακρᾶς, ὁμοιομόρφου, συμβατικῆς χρήσεως διαμορφώσει σύστημα ὀρθογραφικὸν ὡρισμένης μορφῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο, αὐθαίρετον ἐν ἀρχῇ, καθίσταται ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς σχέσεις *παραγωγῆς* καὶ *συνθέσεως* σύστημα αἰτιολογικοῦ χαρακτῆρος (τὸ σημεῖον *κατ-**οἰκ**-ησις* λ.χ. ἐν τῇ Ἑλληνικῇ παριστάνεται οὕτω — διὰ τοῦ ⟨*οι*⟩ — ὡς συνδεόμενον ἐτυμολογικῶς πρὸς τὰ *κατ**οικῶ**, κάτ**οικ**ος, **οἰκῶ**, **οἰκία**, **οἶκ**ος*). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔχει ἤδη ἐμπεδωθῇ εἰς τὸ σημειακὸν σύστημα (γλῶσσαν) τῶν μελῶν μιᾶς γλωσσικῆς κοινότητος — τὰ ὁποῖα γνωρίζουν γραφὴν — ὡρισμένον *ὀρθογραφικὸν αἴσθημα*, ὡς τὸ ἐχαρακτηρίσαμεν ἀνωτέρω, τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν εἶναι εὔκολον νὰ μεταβληθῇ δι' ἐξωτερικῆς ἐπιβολῆς.

Δι' ἔθνη τὰ ὁποῖα διαθέτουν μακραίωνα γραπτὴν γλωσσικὴν παράδοσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ παιδεία των, ἡ τοιαύτη ὀρθογραφικὴ ρύθμισις εἶναι ὄχι μόνον ἀδύνατος ἀλλὰ καὶ καταστρεπτική. Καὶ ἂν ἀκόμη, δηλονότι, τὰ ἄτομα τῶν νεωτέρων γενεῶν μιᾶς γλωσσικῆς κοινότητος δύνανται νὰ διδαχθοῦν καὶ ἐθισθοῦν εἰς τὸν νέον τρόπον παραστάσεως τῆς γλώσσης των, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὀρθογραφικῆς ρυθμίσεως ἐμφανίζει ἀνυπερβλήτους πρακτικὰς δυσχερείας, ὡς προϋποθέτουσα ἀ ν α δ ρ ο μ ι κ ή ν ὀρθογραφικὴν ρύθμισιν πάντων τῶν παλαιοτέρων γραπτῶν κειμένων. Εἰς γλώσσας δηλ. ὡς ἡ Ἑλληνικὴ δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ μάθουν οἱ, νεώτεροι Ἕλληνες νὰ γράφουν ⟨*ιρίνι*⟩ ἀντὶ ⟨*εἰρήνη*⟩ καὶ ⟨*εφιὶς*⟩ ἀντὶ ⟨*εὐφυής*⟩, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ διορθωθοῦν, ἤτοι νὰ «μεταγραφοῦν» ὀρθογραφικῶς, καὶ τὰ προηγηθέντα γραπτὰ κείμενα (ἀπὸ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῶν πάσης φύσεως νεωτέρων γραπτῶν κειμένων), ἄλλως ἡ πρακτικὴ σκο-

πιμότης, τὴν ὁποίαν ἐξυπηρετεῖ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀποβλέπει ἡ ὀρθογραφικὴ ρύθμισις, θὰ καταλήξῃ εἰς ὀρθογραφικὸν σάλον. Διότι βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἐμπεδώσῃ οἱονδήποτε ὀρθογραφικὸν αἴσθημα ὁ μαθητής, ὅστις θὰ ἀναγινώσκῃ ⟨*εἰρήνη*⟩ καὶ ⟨*εὐφυὴς*⟩ εἰς τὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς περιόδου ἢ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, ⟨*ιρίνι*⟩ δὲ καὶ ⟨*εφιὶς*⟩ εἰς τὰ σύγχρονα κείμενα τῆς ἐποχῆς του. Ποίαν σημασίαν ἔχει τοῦτο γίνεται εὐκόλως ἀντιληπτόν. Ἡ γλῶσσα — καὶ δι' αὐτῆς ἡ ἱστορία, αἱ παραδόσεις καὶ ὁ πολιτισμὸς — ἑνὸς ἔθνους εἶναι προσιτὴ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μόνον ὡς γραπτὸς λόγος, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ μόνη ὁδὸς προσπελάσεως αὐτῆς εἶναι ἡ γραφική, τ.ἔ. ἡ ὀρθογραφικὴ παράστασις αὐτῆς. Ἂν ἐγερθοῦν ἐμπόδια εἰς τὴν ὁδὸν αὐτήν, τότε ἡ ὅλη ἐπαφὴ μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν παρωχημένων περιόδων διαταράσσεται καὶ χωλαίνει. Ἡ κατάκτησις καὶ προσέγγισις τῆς ὁδοῦ αὐτῆς καθίσταται δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος διὰ τὸν μὴ εἰδικόν, καταστρέφεται δ' ἐν ταὐτῷ ὁ ἀναντιρρήτως ἑνιαῖος χαρακτὴρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὅστις μεταξὺ ἄλλων συνίσταται κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ἑνιαῖον τῆς μορφῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου ὡς καὶ τοῦ τρόπου δηλώσεως αὐτῆς, τῆς ὀρθογραφίας.

(2) Ἡ ρυθμιστικὴ ἐπιβολὴ σχέσεων 1 : 1 ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὀρθογραφίας ἀποτελεῖ ἐξαναγκασμὸν τῆς γλώσσης, ὅστις εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐπίπεδον αὐτῆς ἐπιχειρεῖται. Ἡ γλῶσσα, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς σχέσεις περιεχομένου καὶ ἐκφράσεως, διέπεται ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιπέδων ὑπὸ *πλεοναστικότητος* (redundancy) τῶν στοιχείων αὐτῆς[1] καὶ ὄχι ὑπὸ σχέσεων 1 : 1. Ἡ ἀρχὴ τῆς πλεοναστικότητος ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκονομίας* ἀποτελοῦν βασικὰς ἰδιότητας τῆς δομῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης. Οὕτω λ.χ. πλεοναστικὴ εἶναι ἡ σχέσις περιεχομένου καὶ ἐκφράσεως εἰς τὸν μορφολογικὸν χῶρον τῆς Ἑλληνικῆς. Ἡ αὐτὴ γραμματικὴ σημασία, τὸ μόρφημα λ.χ. τοῦ 2ου ἑνικοῦ προσώπου εἰς τὸν χῶρον τοῦ ρήματος, ἐκφράζεται διὰ πλειόνων τοῦ ἑνὸς τεμαχίων («μορφῶν»).

(10) *γράφει-**ς** γράφε-**σαι** ἐγράφε-**σο** γραφό-**σουν***

Ὡσαύτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὀνόματος πλείονα τοῦ ἑνὸς τεμάχια δηλοῦν τὸ μόρφημα τῆς ἑνικῆς γενικῆς :

(11) *χώρα-**ς** πατέρα-**φ** κήπ-**ου** σώματ-**ος** πόλ-**εως** κράτ-**ους***

Ἐπὶ σημασιοσυντακτικοῦ ἐπιπέδου ὡσαύτως ἓν καὶ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον ἐκφράζεται διὰ πλειόνων τῆς μιᾶς συντακτικῶν δομῶν:

---

1. Πβ. Μπαμπινιώτην: 1972β, 65 κ.ἑξ.

(12) *ἔδωσε τοῦ πατέρα — ἔδωσε στὸν πατέρα*
ἔστειλε τὸ γράμμα ἀεροπορικῶς — τὸ γράμμα ἐστάλη ἀεροπορικῶς

Ἐκ τοιούτων παραδειγμάτων δεικνύεται ὅτι ἡ γλῶσσα ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιπέδων αὐτῆς χαρακτηρίζεται ὑπὸ πλεοναστικῶν σχέσεων. Ὅθεν καὶ ἡ ἐμφάνισις ἀναλόγων σχέσεων ἐπὶ τοῦ ὀρθογραφικοῦ ἐπιπέδου δὲν πρέπει νὰ ξενίζῃ. Διατί θὰ πρέπῃ ὁπωσδήποτε τὸ φώνημα /i/ νὰ δηλοῦται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ διὰ μόνου τοῦ γραφήματος *ι* ἢ τοῦ *η* ἢ τοῦ *υ* κ.λπ.; [1]. Ἡ φαινομενικὴ ἁπλούστευσις ἐκ τῆς καθιερώσεως σχέσεων 1 : 1 εἴδομεν ἤδη εἰς ποίας πρακτικὰς δυσχερείας προσκρούει καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, διατί νὰ ζητῶμεν τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἁπλουστευτικῆς σχέσεως ἐπὶ μόνου τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὀρθογραφικῆς παραστάσεως τῆς γλώσσης; Κατὰ τὴν αὐτὴν λογικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς γλώσσης θὰ ἠδυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ζητήσωμεν τὴν καθιέρωσιν σχέσεων 1 : 1 καὶ ἐπὶ μορφολογικοῦ καὶ φωνολογικοῦ ἐπιπέδου, ὅπερ οὐδεὶς διενοήθη ποτὲ νὰ προτείνῃ προκειμένου περὶ τῶν φυσικῶν γλωσσῶν. Ἡ ἰδιαιτέρα μεταχείρισις τοῦ ὀρθογραφικοῦ ἐπιπέδου τῆς γλώσσης πηγάζει ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω ἀντιλήψεως ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι «ὑποδεέστερος» τοῦ προφορικοῦ. Ἐν τούτοις, ἡ τοιαύτη ἱεράρχησις, ὡς εἴδομεν, δὲν ἰσχύει [2]. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν προφορικὸς λόγος εἶναι *ἄμεσος*, ἐνῷ ὁ γραπτὸς λόγος *ἔμμεσος* — τῇ μεσολαβήσει τῆς γραφῆς — πραγμάτωσις τῆς γλώσσης. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ μορφαὶ πραγματώσεως τοῦ γλωσσικοῦ σημείου

---

1. Ἐν προκειμένῳ ἀνακύπτει καὶ ἄλλο ζήτημα : Ποῖον ἐκ τῶν τριῶν γραφημάτων τῆς Ἑλληνικῆς, τῶν *ι*, *η* καὶ *υ* — ἂν ἀποκλείσωμεν, διὰ λόγους οἰκονομίας, τὴν διὰ τῶν διφθόγγων (πράγματι νῦν «δι*γραμμάτων*») *ει*, *οι*, *υι* γραφήν —, θὰ ἐπιλεγῇ πρὸς παράστασιν τοῦ φωνήματος /i/ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ποίων κριτηρίων θὰ γίνῃ ἡ ἐπιλογή;

2. Ἤδη ὁ U l d a l l (1944, 16) παρετήρησε ἐπὶ τῆς τοιαύτης διακρίσεως τὰ ἑξῆς ὀρθά: «Τὸ σύστημα τοῦ λόγου (speech) καὶ τὸ σύστημα τῆς γραφῆς (writing) εἶναι, κατὰ συνέπειαν, δύο μόνον πραγματώσεις ἐκ τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν δυνατῶν συστημάτων, ἐξ ὧν οὐδὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς βασικώτερον οἱουδήποτε ἄλλου. Ἀπὸ θεωρητικῆς πλευρᾶς εἶναι, ὡς ἐκ τούτου, ἀνόητον νὰ χαρακτηρίζεται ἀνεπαρκὲς τὸ γραφικὸν (graphic) λ.χ. σύστημα τῆς Ἀγγλικῆς. Θὰ ἠδυνάμεθα ἐξ ἴσου ὀρθῶς νὰ ἀντιστρέψωμεν τὸ λεχθέν, χαρακτηρίζοντες τὸ φωνητικὸν (phonic) σύστημα τῆς Ἀγγλικῆς ὡς ἀνεπαρκές. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἀμφότερα εἶναι ἐξ ἴσου ἐπαρκῆ, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα τὸ ὁποῖον θὰ ἐπλήρου τὰς προϋποθέσεις αὐτάς».

Ὡς πρὸς δὲ τὴν αὐτονομίαν τοῦ συστήματος τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης ὁ V a c h e k (1945 - 49, 93) τονίζει τὰ ἑξῆς: «Ἡ γραφὴ (ἐνν. τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν) δὲν δύναται νὰ παραμερισθῇ παντελῶς ὡς ἓν εἶδος ἀτελοῦς καὶ συντηρητικῆς μεταγραφῆς (transcription), ὅπως ἔχει συμβῇ συχνὰ μέχρι σήμερον. Ἀντιθέτως, ἡ γραφὴ εἶναι *σύστημα μὲ ἴδια δικαιώματα*, προσηρμοσμένον νὰ πληροῖ ἰδίας αὐτοῦ λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι τελείως διάφοροι τῶν λειτουργιῶν αἵτινες προσιδιάζουν εἰς τὴν ἁπλῆν φωνητικὴν μεταγραφήν».

ἔχουν, ὡς ἐδείξαμεν, τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἀπὸ θεωρητικῆς πλευρᾶς: Συνυπάρχουν καὶ συναποτελοῦν — εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν μορφωμένων — τὸ σημαῖνον, τ.ἔ. τὴν ἑτέραν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ γλωσσικοῦ σημείου. Εἰς δὲ τὴν γλωσσικὴν πλήρωσιν (linguistic performance), ἤτοι εἰς τὸν λόγον, ἡ γραφικὴ παράστασις (ὀρθογραφία) τοῦ σημείου καταξιώνεται καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ φωνητικὴ (φθογγική): ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ὑποστάσεως αὐτῆς, τ.ἔ. ἐκ τοῦ ὀπτικοῦ ἰνδάλματος, τοῦ ὁποίου καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῷ λόγῳ πραγμάτωσιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alarcos Llorach E. 1968 Les représentations graphiques du langage. Ἐν A. Martinet (ἐκδ.) : Le langage, 513 - 568 (Paris).

Bazell C. 1956 The grapheme. Litera 3, 43 - 46.

Benveniste E. 1939 Nature du signe linguistique. Acta linguistica 1, 23 - 29.

Bolinger D. 1946 Visual morphemes. Language 22, 333 - 340.

Chomsky N. 1965 Aspects of the theory of syntax (Cambridge, Mass.).

Cohen M. 1958 La grande invention de l'écriture et son évolution, 3 τόμ. (ὁ β΄: Documentation et index, ὁ γ΄: Planches) (Paris).

Μπαμπινιώτης Γ. 1967 Ἱστορικὴ ὀρθογραφία. Ἐπιφυλλ. ἐφημ. «Ἐλεύθ. Κόσμος» (20-12-1967).

—— 1972α Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν γενικὴν γλωσσολογίαν (Βασικαὶ ἀρχαὶ καὶ μέθοδοι τῆς συγχρόνου γλωσσολογίας). (Ἀθῆναι, πολυγρ. ἔκδ.).

—— 1972β Τὸ ρῆμα τῆς Ἑλληνικῆς. Δομικαὶ ἐξελίξεις καὶ συστηματοποίησις τοῦ ρήματος τῆς Ἑλληνικῆς (ἀρχαίας καὶ νέας). (Ἀθῆναι).

Pulgram E. 1951 Phoneme and grapheme: A parallel. Word 7, 15 - 20.

—— 1965 Graphic and phonic systems: Figurae and signs. Word 21, 208 - 224.

de Saussure F. 1916 Cours de linguistique générale (Lausanne).

Spang-Hanssen H. 1954 Recent theories on the nature of the language sign. (Copenhagen).

Uldall H. 1944 Speech and writing. Acta linguistica 4, 11 - 16.

Vachek J. 1939 Zum Problem der geschriebenen Sprache. Travaux du Cercle Linguistique de Prague (TCLP) 8, 94 - 104.

—— 1945 - 49 Some remarks on writing and phonetic transcription. Acta linguistica 5, 86 - 93.

—— 1959 Two chapters on written English. Brno Studies in English (BSE) 1, 7 - 38.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ